

je však jasné, že znamená združovanie ľudí, o ktorom hovorí vo svojom Manifeste, t. j. združovanie, v ktorom sloboda každého jednotlivca sa stáva podmienkou slobody všetkých. Také združovanie nie je možné, kým ľudia žijú pod priamym alebo nepriamym nátlakom ekonomickej nutnosti, t. j. tovarovej výroby a výmeny, bez ohľadu na to, akú má ekonomická nutnosť formu. Iba keď sa starostlivosť človeka o ekonomické podmienky života zredukuje výlučne na kontrolu automatizovanej výroby, keď ľudia vystúpia z výrobného procesu a nastolia svoju kontrolu nad strojmi, ktoré sa stávajú výrobcami, a keď všetok svoj voľný čas venujú univerzálnemu rozvoju svojich tvorivých síl, stane sa skutočné spoločstvo nielen želaním, ale aj potrebou ľudí.

Bude predovšetkým funkcionálnou potrebou. Tým samým bude spoločstvo vyložené aj nebezpečenstvám ohraničenosti a uzavierania sa, lebo sa bude zvyšovať potreba koncentrácie funkcií. Okrem funkcionálnych potrieb existujú však aj čisto ľudské potreby vzťahov s inými ľuďmi, osobné potreby v plnom a pravom zmysle. V tom zmysle Marx zdôrazňoval, že je univerzálna osobná sloboda možná iba v skutočnom spoločstve a z toho jasne vyplýva, že sa stupne k možnosti rušenia zdanlivého spoločstva a nastolovania skutočného spoločstva črtajú predovšetkým podľa toho, v akej miere sa rozvíjajú slobodné osobné vzťahy medzi ľuďmi. Skutočné spoločstvo nevzniká teda iba z funkcionálnych potrieb, ale aj z čisto antropologických potrieb ľudí, aby inštitucionálne vzťahy s inými ľuďmi premenili na voľné združovanie osobností.

## IDEOLOGIA AKO FORMA LUDSKÉHO BYTIA\*

MILAN KANGRGA, Záhreb

Základnou otázkou, vynárajúcou sa v súvislosti s určovaním pojmu ideológie na základe Marxovej náuky, je otázka *možnosti* tohto určovania. Tým sa zároveň dochádza k otázke *stanoviska*, na základe ktorého je vôbec možný pojem ideológie. Ak by sme chceli túto otázku formulovať konkrétnejšie, musela by znieť: Z ktorého a akým charakterom sa vyznačujúceho stanoviska možno vôbec niečo chápať, označovať a nazývať ideologickým? Alebo ešte určitejšie: Možno vtedy, keď ide o ideologičnosť jestvujúceho alebo daného vedomia, ktoré sa ako také vnucuje nášmu kritickému skúmaniu, pochopiť toto existujúce ideologické vedomie ako také z jeho vlastného alebo vnútri jeho vlastného horizontu? Otázkou teda je: Voči čomu alebo vo vzťahu k čomu stáva sa niečo (vedomie) ideologickým? Iba tak a preto vzniká možnosť ozajstného určovania tzv. „ideologického vedomia“, tak vzniká ideologično, získava zmysel, význam a tvárnosť.

Zmysel všetkých určení a významov tradične chápaného a vžitého pojmu „falošného vedomia“ sa nevyhnutne odvodzuje z Marxovho primárneho a podstatného stanoviska, čč treba poznamenať, keď sa hľadá *kritérium falošnosti* tohto ideologického vedomia, ako to možno sledovať a zistiť v rozličných pokusoch o jeho určenie.

Otázka sa totiž stavia vždy tak, že je snaha nájsť *opak* ideologična, t. j. falošného vedomia, takže tento opak sa potom stáva kritériom falošnosti, teda ideologičnom vedomia (alebo poznania). Je jasné, že kritérium falošnosti vedomia, resp. jeho protiklad sa bude hľadať predovšetkým v *pravdivom*, čo sa okrem toho javí ako najprirodzenejšie.

\* Zo sympózia československých a juhoslovenských filozofov.

Vec však nie je taká jednoduchá, ako by sa mohlo zdať na prvý pohľad, lebo aj toto pravdivé si zase samo vyžaduje kritérium pravdivosti. Teda od toho, ako budeme chápať pojem pravdy, závisí — ako sme práve videli — tak určenie pravdivého, ako aj falošného, v tomto prípade ideologického.

Tu musíme však poukázať na jeden rozhodujúci moment pre celé toto stanovisko: Pokiaľ sa totiž ideologické vyčerpáva výlučne *sferou vedomia* ako takého, takže vedomie úplne určuje ideologické, možno očakávať len to, že celá otázka sa nastolí, pochopí a pokúsi rozriešiť v gnozeologickej oblasti. Potiaľ získava aj pojem pravdivého a falošného, a tak aj ideologického gnozeologický charakter, resp. pojem pravdy a pravdivosti sa javí ako predmet gnozeologického bádania a určovania. A to je prvý, podstatný a najchybnejší krok už pri prístupe k problému, ktorý si nárokuje určiť, vysvetliť a pochopiť (Marxov) pojem ideologična. Z toho totiž vyplýva celá tradičná gnozeologická argumentácia, ktorá sa z takejto pozície vyžaduje a ktorá nielen končí, ale aj začína čisto pozitivistickými predpokladmi. Za týchto predpokladov nemožno však ideologično pochopiť.

Kritériom pravdivosti a primerane k tomu aj falošnosti ideologického vedomia je teda adekvátnosť, korešpondencia, koherencia, presný odraz atď. vedomia a predmetu, subjektu a objektu poznávania. Pravda sa určuje čisto gnozeologicky ako vlastnosť súdu o predmete, čím sa celá otázka nastoľuje, pohybuje a zostáva výlučne v teoretickej oblasti skúmania. Pre takéto stanovisko sám predmet nie je otázkou, pretože sa chápe ako púha vonkajšia vec, ktorá — v protiklade k Marxovi — „je bezprostredne daná od večnosti“ a hlavnou úlohou vedomia je tento daný, osebe existujúci, pravdivý (objektívny) predmet presne alebo správne odraziť, čiže spoznať ako taký, aký je. Takýto vzťah vedomia sa potom nazýva pravdou o predmete.

Pri takomto teoretickom postoji sa nenastoľuje ani otázka (pretože sa vlastne ani nemôže nastoliť), či azda predmet, s ktorým sa chce toto stanovisko úplne zhodovať, nie je odcudzený, resp. otázka, či azda práve takýto vzťah vedomia k takto chápanému predmetu už nie je odcudzeným vzťahom. Vedomie nemôže nastoliť túto otázku iba ako teoretické, lebo takto zostáva v oblasti existujúceho, teda na stanovisku existujúcej skutočnosti, ktorá je vlastne jeho prvým a jediným kritériom. Preto sa mu nemôže ani jeho predmet, ani jeho vlastný vzťah k nemu javiť vo forme odcudzenosti. Lebo to, čo je dané (pre vedomie) jednoducho alebo bezprostredne, môže byť a zostať len tým, čím už je a v tejto (teoreticko-kontemplatívnej) oblasti niet odcudzenia. Odcudzenie nemožno pochopiť zo sféry odcudzenosti. To, čo sa chápe a prijíma iba ako dané, nemôže byť odcudzené, nemôže byť falošné alebo nepravdivé, a teda nemôže byť ani ideologické, pretože dané je kritériom seba samého. Keby bol Marx zastával takéto stanovisko, nikdy by napr. nebol dospel k pojmu tovaru („fetišistický charakter tovaru“), pretože potom by nebol mohol vidieť v tovare spoločenský, historický a ľudský *vzťah*, ale v tom prípade by bol musel mať vždy pred sebou len púhu *vec* ako jednoduchý *fakt*, teda ako bezprostredný materiálny predmet teoretického vedomia, ktorý stojí pred ním vo svojej danej forme, a nie ako „zmyslovo-nadzmyslová“ vec. Marx nebol však iba teoretikom a jeho stanovisko k teórii *ako* teórii je dostatočne známe, tak ako aj jeho kritika filozofie, ktorá práve preto nebola schopná riešiť podstatné teoretické otázky, lebo to nie je len úloha poznávania, ale je to aj skutočná životná úloha; a filozofia ju chápala *len* ako teoretický úlohu.

Pokiaľ ide o uvedení už vzťah vedomia k jeho predmetu, tak ako sa chápe v teórii — a čo má pre tieto úvahy podstatný význam — uvedieme známu Marxovu myšlienku: „Lenže človek je nielen prírodná bytosť, ale aj *ľudská* prírodná bytosť, t. j. bytosť, ktorá existuje pre seba samu, a preto je *bytosťou rodovou* a musí sa vo svojom bytí i vedomí ako bytosť rodová uplatniť a pôsobiť. Ľudské predmety, tak ako sú bezprostredne dané,

nie sú prírodnými predmetmi, a práve tak ani *ľudský* zmysel, aký je v bezprostrednej predmetnosti, nie je ľudskou zmyslovosťou, ľudskou predmetnosťou. Ani príroda — objektívne — ani príroda, subjektívne, nie je bezprostredne daná *ľudskej* bytosti adekvátne.<sup>1</sup>

Ak sa na jednej strane predmet nikdy bezprostredne neponúka ľudským zmyslom a ľudskému vedomiu, lebo by to potom nebola ani ľudská zmyslovosť, ani ľudská predmetnosť (t. j. nebola by to vôbec žiadna predmetnosť, lebo len človek sa chová predmetne) a ak, na druhej strane, vedomie, myslenie a poznanie nie sú a nemôžu byť výlučne predmetom teoretického skúmania, potom z toho vyplýva, že ani tzv. falošné vedomie (myslenie a poznávanie) nemôže hľadať svoje riešenie v rámci teórie, v tomto prípade teórie poznávania. Preto ani určovanie ideologična, ani problém ideológie nie sú predmetom gnozeológie. Čo to však v podstate znamená?

Ale skôr než zodpovieme túto otázku, musíme uvážiť ešte inú dôležitú vec. Keďže totiž podľa Marxa „vedomie (Bewusstsein) nemôže byť nikdy ničím iným než uvedomeným bytím (bewusstes Sein)“, resp. vedomím bytia (das Bewusstsein des Seins), v zmysle a intenciách Marxových, a teda pri jeho podstatných predpokladoch aj filozofia môže byť buď vedomím pravdivého, alebo falošného bytia. Tu treba ešte zdôrazniť, že aj táto problematika, ak má byť v tejto forme vôbec možná, poukazuje na nevyhnutnosť prekračovania, transcendovania *existujúceho* sveta a skutočnosti, lebo v rámci sveta a skutočnosti ako takých by sa otázka ani nemohla nastoliť. Keď bytie určuje vedomie, potom pravdivému bytiu zodpovedá pravdivé vedomie a falošnému falošné. A bytím ľudí je práve ich historicko-spoločenský proces, v ktorom a ktorým sa stávajú tým, čím sú. V prvom prípade by išlo o apriórnu pravdu bytia ako ideu, o ideál alebo abstraktne predpokladanú harmóniu v eschatologickom zmysle. Ak však v druhom prípade falošné vedomie *zodpovedá* falošnému bytiu, potom je toto vedomie *správne*, je *adekvátne* falošnému bytiu, je mu primerané, zhoduje sa s ním a je teda správnym vedomím falošného bytia. Potom máme teda do činenia s nepravdivým alebo falošným bytím (a nie s falošným vedomím ako takým), a to vo forme jeho rozpoltenosti na samostatné, materiálne bytie (pohybujúce sa podľa svojich vlastných zákonov), nezávislé od rovnako osamostatneného a v tomto zmysle abstraktného vedomia, ktoré toto bytie odráža tak, ako jestvuje osebe a pre seba. Iba takto, t. j. za predpokladu rozpoltenosti uvedomeného bytia jednak na samostatný a nezávislý pohyb a plynutie odcudzeného materiálneho bytia (pre ktoré potom tiež platia rovnako abstraktne kategórie nevyhnutnosti, determinovanosti, náhodilosti atď.), jednak na vedomie, stojace oproti bytiu, pohybuje sa toto bytie zase v súhlase so svojimi (gnozeologickými, teoretickými, vedeckými atď.) zákonmi a pravidlami a stáva sa takto ideologickým vedomím. Práve to je ideologické stanovisko, t. j. ozajstné určenie ideologického. No v rámci tohto vzťahu bytia a vedomia (bytie a myslenie), ktoré sú vo svojej rozdielnosti vždy jednotné, existuje však ešte vždy tretia možnosť, totiž že vedomie nezodpovedá falošnému bytiu (v tomto prípade určitej historicko-spoločenskej fakticite), že mu nie je adekvátne, ale predbieha jeho pohyb, pretože chce zmeniť falošné bytie. Vedomie to dokáže, pretože vždy vychádza z primárnej jednoty bytia a toho, čo má byť, bytia a myslenia, ktoré sú jeho pravým zdrojom a prameňom. To je stanovisko toho, čo ešte nie je, ale mohlo a malo by byť, stanovisko stávania sa iným než (ako čosi falošné) je, je to teda možnosť slobody ako epochálno-kritického stanoviska revolúcie, ktorá je pravou mierou dejín. A to je práve Marxovo stanovisko, ktoré mu umožňuje pochopiť daný stav, to, čím je (bytie) ako čosi falošné, nepravdivé, zdanlivé, odcudzené a v tomto zmysle ako ideologické. To je teda stanovisko budúcnosti, stanovisko toho, čo ešte nie je, takže daná (spoločensko-historická) skutočnosť

<sup>1</sup> K. Marx — F. Engels, *Svätá rodina a iné rané filozofické spisy*, Bratislava 1963, 67.

tu nemôže hrať úlohu kritéria falošnosti alebo pravdivosti, pretože sa sama vždy znovu stáva otáznou, aby bola vôbec čímsi ľudsky reálnym, relevantným, teda zmysluplným, akým sa stane a musí stať iba uvedomene slobodným a cieľuprimeraným, činným vzťahom subjektivity, vzťahom, ktorý ju tvorí a v určitom zmysle mení.

V kritike Heglovej filozofie Marx vynikajúco formuloval ideologický charakter filozofie, a tým aj podstatné určenie každej formy ideológie.

„Čo je teda vôbec *podstatou* filozofie: *zvonkajšenie sebauvedomujúceho sa človeka*, čiže *sebamysliaca zvonkajšnená veda*, to je podľa Heglovej koncepcie jej podstatou...“<sup>2</sup>

Tu sa teda vyjadruje podstata filozofie ako ideológia. Preto môžeme povedať, parafrázujúc Marxa: Práve to, čo vôbec tvorí podstatu ideológie (t. j. filozofie, politiky, morálky, umenia, náboženstva, štátu, práva a tiež politickej ekonómie, sociológie, prírodných vied atď.), odcudzenie sa sebaopoznávaného, sebauvedomujúceho človeka, alebo sebamysliacej sa vedy, práve to sa zo stanoviska ideologična chápe ako prirodzené, normálne, osebe pochopiteľné, teda ako ozajstné bytie človeka, jeho sveta a života. Tak sa stáva jeho odcudzené alebo zdanlivé bytie, stotožnené s materiálnym bytím, z hľadiska ideologična len tak „ozajstným“ bytím, že sa spoznalo adekvátne, alebo sa ako také odrazilo. Podľa toho ideológia *nie je falošným vedomím* (o nejakom predpokladanom predmete, ktorý je osebe voči nej buď neutrálny, alebo už ako taký pravdivý), ale je vedomím správnym, adekvátnym poznaním, je odcudzenému (falošnému) bytiu a existencii primeranou vedou, teda je zdaním ľudského života, resp. jeho *existentnou* nepravdou. Ideológia teda zodpovedá odcudzenému ľudskému bytiu ako jeho vlastné sebaopoznanie v rámci odcudzenia, ako poznanie vlastnej odcudzenosti, ktoré nastoluje, považuje, uznáva, prijíma a uchováva túto odcudzenosť ako ozajstné ľudské bytie, ozajstné ľudské určenie, ako ozajstný život, ako jedine možný zmysel a formu ľudského konkrétneho bytia. Existentnú lož o adekvátnosti daného vedomia falošnému (odcudzenému, zdanlivému) bytiu berie a chápe ako jedinú ľudskú pravdu.

Názor, že ideologično *nepresahuje rámec existujúceho*, je tu teda pre určenie ideologična rozhodujúci. Ideologično je teda priamo teoretickým a praktickým potvrdením toho, čo bolo, alebo čo jednoducho je (vo forme „daného predmetu“), akoby jeho jediným duchovným, myšlienkovým a existenciálnym zorným polom a okruhom pôsobnosti, pričom sa existujúce javí ako ozajstný základ, jediná možnosť a skutočná perspektíva ľudskej činnosti. To je pravá oblasť ideologickej životnej a myšlienkovvej, ba aj vedeckej pozície, oblasti, ktorá ako taká začína byť iba vtedy viditeľná a problematická, keď sa myšlienkov a skutočne, prakticky a historicky transcenduje a keď už stojí na stanovisku budúceho, ktoré vrhá pravdivé svetlo na existujúce ako na odcudzeno-ideologické, teda priamo na podstatne nepravdivé. Keďže teda médium ideologického je existujúce, základné určenie ideológie tkvie v *sebastvrdení vlastnej odcudzenosti ako podstaty ozajstného bytia*. Ideológia je teda tou formou ľudského konkrétneho bytia, ktorá sa myslí, žije a zažíva za predpokladov a pri podstatnom plynutí existujúceho ako takého, teda na základoch starého sveta.

Ak je teda ideológia existentnou nepravdou, t. j. podstatne existenciálnou, a nie zvláštnou gnozeologickou otázkou, potom v nej nemôžeme hľadať ani určenie ani riešenie problému ideológie, pretože nespádajú do oblasti vedomia a poznania, alebo do oblasti kritiky vedomia ako takej, keďže, ako sme práve videli, vedomie sa nikdy neprejavuje v tejto forme, ale vždy len ako uvedomené bytie. Preto nemožno toto riešenie uzavrieť do rámca niekoľkých filozofických disciplín, ktoré by toto (ideologické) vedomie skú-

<sup>2</sup> C. d., 63. V slovenskom vydaní Svätej rodiny sa termín Entäusserung prekladá ako zvonkajšenie. Autor tohto článku ním zrejme rozumie odcudzenie, nemecky Entfremdung. — Pozn. prekl.

mali ako poznávací akt vo forme svojho predmetu ako napríklad gnozeológia, sociológia, sociológia vedenia, psychológia, psychoanalýza, sociálna psychológia atď. Len tento zmysel a význam môže mať druhá Marxova téza o Feuerbachovi, v ktorej sa hovorí:

„Otázka, či je ľudskému mysleniu vlastná predmetná pravdivosť, nie je otázkou teórie, je to otázka *praktická*. Človek musí pravdivosť, t. j. skutočnosť a moc, pozemskosť svojho myslenia dokázať v praxi. Spor o skutočnosť alebo neskutočnosť myslenia, ktoré sa izoluje od praxe, je číro *scholastická* otázka.“<sup>3</sup>

Aj sama gnozeológia (teória poznania), tento dominantný typ novovekého filozofického myslenia (od čias Descarta a Bacona), je ukazovateľom a výsledkom špecifického odcudzenia sa moderného sveta svojim historickým koreňom (praxi). Keďže sa drží výlučne otázky zhody subjektu a objektu (v zmysle tradičného *adequatio rei et intellectus*), *otázky*, ktorú sme určili vpredu, t. j. otázky, v akej miere zodpovedná myšlienka (vedomie, poznanie) svojmu vonkajšiemu predmetu, nerieši problém historickej štruktúry, charakteru a pôvodu, a teda predmetnosti predmetu, t. j. jeho možnosti, takže pre ňu zostáva vždy čímsi daným. Z jej zorného poľa nevyhnutne uniká otázka jej vlastného stanoviska, takže nevidí, že sa zapodieva predmetmi, ktoré sú *produktmi práce*, t. j. produktmi *odcudzenej* ľudskej činnosti a že sa takto vždy zapodieva odcudzenými predmetmi (teda odcudzeným činným vzťahom subjekt—objekt, ktorý prvý určuje predmet ako niečo) a púhym konštatovaním adekvátnosti odcudzeného subjektu a odcudzeného objektu. Preto jediným a najväčším výdobytkom gnozeológie môže byť *správnosť v odcudzení*, resp. potvrdenie *správnosti* vlastného odcudzenia a stratenia sa medzi predmetmi ako vecami a kvôli veciam samým (teda vo zvečnení ako podstatnej nepravde). Jej predmetom nemôže teda byť pravda ako taká, lebo sama je zvečnenou vedou, pretože jej základným predpokladom, východiskom a jedinou doménou (odcudzené bytie) je nepravda. Gnozeologická pozícia je teda vo svojej podstate ideologickou pozíciou, takže z tohto stanoviska nemožno chápať alebo určovať niečo ako ideologické. Preto aj sama podlieha nielen kritickému výskumu, ale predovšetkým radikálnej zmene tých historicko-spoločenských podmienok, ktoré ju umožňujú a tvoria.

V tomto zmysle sa musí konštatovať, že v rámci Marxovho myslenia gnozeológia nie je možná, a preto ju Marx ani nemohol zo svojho filozofického stanoviska vybudovať, pretože jeho stanovisko sa zakladá práve na *realizácii filozofie*. Preto Marx pokračuje v Heglovom diele práve kritikou tých momentov, ktoré ešte stále pripúšťajú gnozeologický prístup k problému pravdy, pretože aj sám Hegel stojí na (metafyzicky preklenutom) stanovisku tradičného pojmu pravdy ako adekvátnosti. Napádajúc teda Hegla pre jeho „*falošný* pozitivizmus“ a „*len zdanlivý* kriticismus“, robí to na tom mieste, kde ide o Heglovo stanovisko ako o ideologické a zasahuje svojou kritikou tak každý budúci pozitivizmus a novopozitivizmus až do dnešných čias, ako aj ideologično ako také. Lebo Marx, komentujúc Hegla, kriticky poznamenáva:

„Človek, ktorý pochopil, že v práve, politike atď. žije zvonkajšeným životom, žije v tomto zvonkajšenom živote ako takom svoj pravý ľudský život. Opravdivým *vedením* a opravdivým *životom* je teda sebaafirmácia, sebaoprotvrdenie v protirečení so samým sebou, v protirečení tak s vedením, ako aj s podstatou predmetov.“<sup>4</sup>

To znamená, že základ týchto odcudzených, teda ideologických foriem ľudského bytia sa len presne a verne spoznáva, namiesto toho aby sa prekonal, čiže, ináč povedané, spoznáva sa ako taký a zotrváva sa len pri „*ozajstnom*“ vedení o existujúcom, ktoré sa práve preto prejavuje ako typicky ideologické. Pre Marxa existuje

<sup>3</sup> K. Marx, *Tézy o Feuerbachovi*. K. Marx—F. Engels, *Nemecká ideológia*, Bratislava 1961.

<sup>4</sup> K. Marx—F. Engels, *Svätá rodina...*, 69.



ideologicky, pretože jeho stanovisko nie je stanoviskom toho, čo už je, ale čo ešte nie je, pričom každá filozofia ako teória a najmä každá zvláštna veda stráca pevnú pôdu pod nohami, pretože ako taká už vypadla z pôvodnej jednoty toho, čo je a čo má byť, resp. bytia a myslenia, keďže zotrváva výlučne na svojej abstraktnej odlišnosti, t. j. na rozštiepení sa teórie a praxe.

Keďže teda otázka ideológie je zároveň alebo predovšetkým otázkou pravdivosti bytia, t. j. pravdivej ľudskej praxe, nemožno ani problém pravdy a ideológie považovať ani výlučne za otázku *pravdivého alebo falošného vedomia a poznania*, ani za otázku pravdivosti, správnosti alebo presnosti súdu o predmete, o jeho zhode s daným predmetom. Otázka pravdivosti je otázka pravdivého ľudského konkrétneho bytia. Človek žije, pôsobí, správa sa, slovom je tu a stáva sa, vzniká buď ako opravdivá, alebo ako ideologická, teda odcudzená bytosť, takže otázka pravdivosti a potom ďalej ideológie preniká až k jadrú konkrétnej skutočnosti a robí ju vždy znovu otáznou. Ako sme už videli, túto otázku možno nastoliť len zo stanoviska toho, čo ešte nie je, no môže a má byť, teda zo stanoviska činnej budúcnosti, diela ako možnosti, t. j. historickej praxe. Preto je myšlienkovovo-aktívne, skutočné pokračovanie alebo transcendovanie existujúceho podstatným historicko-revolučným predpokladom nielen zrušenia ideologična, ale aj jeho určenia, čo má ten istý význam ako možnosť chápať vôbec niečo ako čosi ideologické. Ináč by vôbec nebolo predpokladu a možnosti kriticky myslieť; nevyhnutným následkom toho by bolo, že by sa muselo zostať v rámci pozitivizmu. Toto stanovisko sa však v podstate prieči Marxovmu chápaniu problému ideológie.